

א. המטבע של אמירת על הנסים סבועה היא בתכנם של שני המועדים :
חנוכה ופורים. השואת הנוסחאות של המטבע הזה תעמידנו על התבדל
ביניהם. המשפט האחרון של „על הנסים“ של פורים הוא תלוית הפן על
העץ. ונמצא שאין כאן אלא סיפור העובדא של נס פורים, ואין כאן זכר
לקביעות החג לשמו של נס זה. ולא כן הוא נוסח המטבע דחנוכה. דאם
הי' הנוסח של מטבע חנוכה שזה לפורים היה צריך להסתיים ב„והדליקו
נרות בהצרות קדשך“ אשר זה הוא סיום העובדא דנס חנוכה. וכמקום
זה יש כאן הוספה על אודות קביעות החג לשמו של הנס, והמשפט האחרון
של מטבע הנוסח דחנוכה הוא „וקבעו שמונת ימי חנוכה אלו להודות
ולהלל לשמך הגדול“. ונראה דמעם השינוי הזה נעוץ הוא בתבדל גדר
חובת אמירת על הנסים בפורים מגדר חובת אמירה זו בחנוכה. דבפורים
אין אמירת על הנסים חובה אלא מצד הזכרת המאורע של היום בתפלה
ובברכת המזון ; מה שאין כן בחנוכה דמלבד חובת הזכרת המאורע
של היום יש עוד חיוב נוסף של הודאה על הנס, ועל כן נכלל זה גופא
בנוסח דעל הנסים דחנוכה. להודיע דבאמירה זו מתקיימת היא חובת
ההודאה. ולזה מסיימים „וקבעו שמונת ימי חנוכה אלו להודות“ וגו' ;
מה שאין כן בפורים דאין בו חובה מסיימת של הודאה, ולכן לא בא בנוסח
דעל הנסים רק ענינו של המאורע. באופן דלא מצינו ענין הודאה במיוחד
ובמסיים בשום קביעות זמן מלבד בחנוכה.

ז. וכאן הגענו למקומו של ענין ההודאה שלא מצינו לו שום קביעות
זמן אחרת מלבד מועד החנוכה. כי הלא בקריאת שם ישראל שזכה לו
יעקב אחרי הנצחון על שרו של עשו פירשו חכמים שהודה לו על הברכות,
וכבר נתבאר לנו בפרק הראשון כי מעשה אבות זה הוא סימן לכנים
בשעת עמידה בנסיונות של גזירות השמר. והיינו כי כל עמידה בנסיון
של העברת הדת מעוררת הודאה כברכתם של ישראל. ונמצא כי הישועה
של חנוכה שהיתה הישועה הראשונה של כנסת ישראל על ידי מסירות
נפש על העברת הדת, כוללת בתוכה גם את הודאתם של שרי עשו
בסגולותיה של כנסת ישראל. והרי כנסת ישראל מתזירה את ההודאה
הזו לשרשה, והיא קובעת חובת הודאה מסיימת ומיוחדת לימי החנוכה.
וקבעו שמונת ימי חנוכה אלו להודות ולהלל לשמך הגדול. אמירת הלל
משותפת היא לכמה זמנים, אבל באמירת ההודאה עומד הוא מועד
החנוכה לעצמו. השם יהודים אשר בו נקראת האומה כולה עיקר ענינו
הוא שהם מודים תמיד להשם על חסדיו ; מכל מקום בשורש השם הזה
נמצא גם ענין הודאת בעל דין, על ידי אשר האם זכתה ליצירת השם הזה
הכירה שנמלה יותר מחלקת. והוא הדין והיא המדה בהודאה דחנוכה.
ואף על פי שעיקר ענינה של הודאה זו הוא תודה על הנס של הישועה,
מכל מקום בשרשה של הודאה זו ננוח הוא גם ענין של הודאת בעל דין,
על ידי אשר במסירות נפשם של ישראל כנגד העברת הדת מכריחים
הם את שרו של עשו להודות בתוקף קיומו של שם ישראל. לא יעקב
יאמר עוד שמך כי אם ישראל, ופרשו חכמים מלמד שהודה לו על הברכות.
להודות ולהלל לשמך הגדול.

למה בנוסחת על הנסים בפורים לא מסיימים בלשון "וקבעום" וגו', כדרך שמסיימים בעל הנסים דחנוכה.

(ה) והייתי מוסיף על זה עוד על דרך הפלפול, והוא זה, דבחנוכה היה מן הצורך המיוחד לפרסם על הקביעות, משום דהיה מקום להרהור על הקביעות לדורות, והוא עפי"ד הרמב"ן עה"פ: לא יסור שבת מיהודה ומחוקק מבין רגליו עד כי יבוא שילה ולו יקתה עמים, שכותב וז"ל: והכתוב הזה רמז כי יעקב המליך שבט יהודה על אחיו והוריש ליהודה הממשלה על ישראל וכו' ולפי דעתי היו המלכים המולכים על ישראל משאר השבטים אחרי דוד עוברים על דעת אביהם ומעבירים נחלה וכו' וכאשר האריכו ישראל להמליך עליהם משאר השבטים מלך אחר מלך ולא היו חוזרים אל מלכות יהודה עבור על צואת הזקן ונענשו בהם וכמו אמר הושע הם המליכו ולא ממני, וזה היה עונש החשמונאים שמלכו בבית שני, כי היו חסידי עליון ואלמלא הם נשתכחו התורה והמצות מישראל, ואעפ"כ נענשו עונש גדול כי ארבע בני חשמונאי הזקן החסיד המולכים זה אחר זה עם כל גבורתם והצלחתם נפלו ביד אויביהם בחרב, והגיע העונש בסוף כמו שאמרו חז"ל כל מאן דאמר מבית חשמונאי קא אתינא עבדא הוא, שנכרתו כולם בעון הזה, וכו', והיה עונש מדה כנגד מדה שהמשיל הקב"ה עליהם את עבדיהם והם הכריתום.

ובאשר על כן היה מקום להרהורים רבים אם לקבוע הלל והודאה לנס זה שקרה ע"י החשמונאים, ואם להמשיך קביעות לדורות לאחר שראו איך שנענשו מרה על חטאם זה, אי משום שהעבירו נחלה משבט יהודה ולקחו בידם רסן המלוכה, ואי משום שבכלל לא היה להם למלוך בהיותם כהנים משרתי עליון, והיה להם חק לעבוד את עבודת ה'.

ועל כן מצאו חז"ל מן הצורך להודיע ולפרסם כי אחרי שיקול רב משך שנה שלימה הכריעו את הכף לשנה הבאה כן לקבוע ימי חנוכה אלה לימי זכרון הנס "וקבעום ועשאום ימים טובים בהלל והודאה", וגם מצאו לנכון להזכיר ולקבוע בכזאת גם בתפלת והודאת על הנסים, להודיע כי אפילו גם אחרי שראו לאחר מיכן העונש המר של החשמונאים שנכרתו כלה ע"י עבדיהם, בכל זאת הוכרע הכף להמשיך בזכירת הנס הגדול שנעשו ע"י החשמונאים שהיו סוף סוף צדיקים חסידי עליון ואלמלא הם נשתכחו התורה והמצות מישראל "וקבעו שמונת ימי חנוכה אלו להודות ולהלל לשמך הגדול".

(3) מ"א מ"ב

(מא,מ) אתה תהיה על ביתי ועל
פיך ישק כל עמי רק הכסא אגדל
ממך.

ובבראשית רבה (פרשה צ,ב) אמר ר"ל שתי פרשיות הכתיב לנו משה בתורה ואנו למדים מפרשת פרעה הרשע, כתוב אחד אומר (תבא כח,יג) "והיית רק למעלה" יכול כמוני אתמהא ת"ל "רק" גדולתי למעלה מגדולתכם, ואנו למדים אותה מפרעה הרשע אתה תהיה יכול כמוני ת"ל "רק" גדולתי למעלה מגדולתך, והדין (קדושים יט,ב) "דבר אל כל עדת בני ישראל ואמרת אליהם קדושים תהיו" יכול כמוני ת"ל "כי קדוש אני ה' אלקיכם" קדושתי למעלה מקדושתכם, ואנו למדים אותה מפרעה הרשע (פסוק מד) אני פרעה יכול כמוני ת"ל אני פרעה גדולתי למעלה מגדולתך [עיי' במדבר רבה פרשה יד,ו] אני פרעה כך אמר פרעה ליוסף אע"פ שאמרתי לך אתה תהיה על ביתי וגו' שעשיתך מלך על כולם הזהר שתנהוג בי כבוד והמליכני עליך.

כוונת חז"ל שבמלך מלך על עם אשר חכמיה ושריה הם חרטומי מצרים, שכל חכמתם ובינתם כקליפת השום נגד יוסף החכם והנבון, לא יתגדל כבוד המלכות בזה,

שהרי ממשלתו על אנשים פשוטים פחותי ערך, אבל במלוכה המתנהגת על פי איש אשר רוח אלקים בו כיוסף, הרי כבוד המלך אשר עליו מתגדל עד מאוד, וזהו שאמר פרעה "רק הכסא" שלי "אגדל" שיהיה לי לתפארת גדולה יותר ממה שהיה מקודם "ממך" על ידך שאתה תהיה על ביתי ועל פיך ישק כל עמי, שאתה תבוא על מקומי והכסא והכבוד שלי יתגדלו ויתעלו לדרגה יותר גבוהה.

וכן בישראל, אם מעלת צדיקי ישראל תהיה כמעלת הקב"ה כביכול אז יתרומם ויתנשא כבוד ה' למעלה למעלה עד אין קץ ואין תכלית, "והיית רק למעלה" עד שיתקיים בכס מאמרם ז"ל (פסחים סח.) עתידיים צדיקים שיחיו את המתים [ועיי' בזה"ק ח"א דף קיד: ודף קלה.] בבחינת "כמוני", ת"ל "רק" גדולתי למעלה מגדולתכם שהרי כל מה שאתם מתנשאים נעשה מלכותי יותר מנושאת ומכובדת, ודבר זה למדנו מפרעה הרשע. וכן מה שאמרו חז"ל (ב"ב עה:) עתידיים צדיקים שאומרים לפניהם קדוש כדרך שאומרים לפני הקב"ה, "יכול כמוני" ת"ל כי קדוש "אני" שקדושתי עולה למעלה ע"י קדושתכם, שכל כמה שאתם מתעלים גם קדושתני מתעלה עד אין קץ.